

De gamle sten

Overvejelser under registrering af gravminder

Af Leif Arffmann

I loven om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde, lovbekendtgørelse af 11. juni 1992 par. 20 hedder det, at "Gravminder, der bevarer mindet om fortjenstfulde mænd og kvinder eller som i øvrigt af kunstneriske, kulturhistoriske eller andre grunde må anses for særlig bevaringsværdige, skal registreres."

Denne efterhånden berømte paragraf er uddybet og forklaret i det fyldige kapitel 3 i bekendtgørelse om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde af 19. juni 1992, parr. 30-33.

Da loven i sin tidligere form blev vedtaget i 1986, var hensigten, at der gennem lovgivning skulle sikres bevarelse af omfattende kulturelle værdier på de danske kirkegårde, idet mange gravminder indtil da hastigt blev smidt ud og måske efter afrensning anvendt andetsteds. Det blev da, efter lovens vedtagelse, et ofte hørt refrain, at nu skulle gravstenene i en fart smides ud, før en kirkeministeriel kommission kom og bestemte, at et uhyrligt antal sten skulle bevares med deraf følgende økonomisk forpligtelse for menighedsråd, kirkegårdsbestyrelse eller andet folkevalgt organ (i det følgende kaldt kirkegårdsbestyrelse).

Sådan kom det slet ikke til at gå.

Kirkegårdene under forandring

Samtidig med at lovbestemmelsen om registrering af gravminder skulle føres ud i livet, var kirkegårdene allerede gennem længere tid blevet underkastet en foranderlighed, der først og fremmest efterlod store områder af ubenyttet gravstedsjord. Den kendte almindelige udvikling med de mange anonyme begravelser medførte, at der på kirkegårdene var jord, som ikke i en overskuelig fremtid skulle anvendes til gravsteder.

Disse områder kunne passende anvendes til andet formål.

Mange gode forslag er blevet bragt frem. Mange gode ideer har set dagens lys. Og kirkegårdene fyldtes med grønne nicher ofte med bænke, planteskoler samt midlertidige anbringelser af busketter og anden kirkegårdsbeplantning. Men her var der også rige muligheder for anbringelse af gravminder fra udløbne gravsteder. Bevaringsværdige gravminder var blevet et begreb, som de enkelte kirkegårde tog alvorligt. For sideløbende hermed opstod den voksende interesse for lokallhistorien. De lokalhistoriske arkiver dukkede op overalt. Vi fik behov for at skrive det nære samfunds historie.

At falde over sten og springe over grave

En kirkegårdsvandring i 1994 fører den vandrende forbi overraskende store anlæg med ældre gravminder. De blev slet ikke smidt ud. For der er heldigvis interesse for sådanne ældre sager. Derfor bliver der mange steder taget gode initiativer til at indrette en del af kirkegården med henblik på, at ældre gravminder kan opstilles her.

På en kirkegårdsvandring er det ikke muligt at undgå at få øje på disse samlinger.

På forespørgsel får den vandrende at vide, at dette her er gravsten fra udløbne gravsteder. De venter på at blive registrerede. Men som tiden går, bliver de nu nok stående. For der kommer mange turister for at se dem.

Det er begribeligvis de ubenyttede områder af kirkegården, der nu anvendes som sten-samlinger. Sådanne sten-samlinger vokser hurtigt, men med megen ubenyttet jord, er der fortsat plads. For der er mange hjørner på en kirkegård. Men spørgsmålet kan rejses, om samlingen af ældre gravsten nu også passer ind i kirkegårdens helhed.

Den vandrende får den oplysning, at kirkegården har fået ordre til at gemme de mange gravminder. Og en ordre er en ordre.

Hvem gemmer vi for?

Det folkekirkelige administrationsapparat fungerer ikke altid lige hurtigt og konsekvent. Når anbringelsen af gravsten fra udløbne gravsteder overhovedet er et problem, så skyldes det, at der i denne sag hersker en meget stor usikkerhed på de enkelte kirkegårde over hele landet. På kirkegården er det blevet sagt, at gravminderne skal gemmes. Dette udsagn, som groft sagt svarer til hensigten med lovgivningen, er gået hen og

blevet ensbetydende med den praktiske gennemførelse af lovgivningens ærinde. For der er ikke på kirkegården blevet sagt mere end sætningen om, at gravminderne skal gemmes. Det er derfor nærliggende at spørge: Hvem har sagt det? Her gives der mange forskellige slags svar. Men meget tyder på, at ordren til at gemme gravstenene bunder i en misforståelse, eller måske en nem løsnig, så der ikke skal foranstalles et omfattende arbejde med henblik på registrering af gravminder. Derfor falder vi over stensamlingerne og må spørge os selv, hvorfor vi gemmer alle gravstenene.

Er det for slægtningene?

Er det for turisterne?

Er det for lokalhistorikerne og eftertiden?

Er det for lokalbefolkningen?

Det er rigtigt, at der på en kirkegård kommer mange mennesker, turister så vel som lokale mennesker og

Gravminder anbragt i rad og række.

Foto: Gunver Vestergaard.

spørger efter gravstedet eller gravmindet for en bestemt person. Sådan har det været i mange år. Den situation er ikke ny. Det er ligeledes rigtigt, at interessen for vores forfædres tilværelse og dagligdag er stigende og fortsat vokser. Men vi har i Danmark så mange udmærkede museer og arkiver, hvis opgave det er at gøre det muligt for os at betragte den fortid, vi er rundet af.

Den opgave er ikke kirkegårdsbestyrelsens.

Arbejdet i marken

Efter at have arbejdet med disse spørgsmål i nogle år skal jeg tillade mig at nedfælde erfaringer, der i al deres ufuldkommenhed dog kan udgøre en del af et fælles erfaringsgrundlag sammen med andre, der har arbejdet inden for samme område.

Nedlagte gravsteder kan indeholde flere ældre gravminder.

Foto: Jens Thorsen.

1. Det er vigtigt, at kirkegårdsbestyrelsen sammen med graveren/kirkegårdslederen træffer bestemmelse om, hvilket område på kirkegården, der skal anvendes til

registrerede gravminder, i det omfang disse ikke skal blive stående på gravstedet. Beslutningen herom kan naturligt drøftes ved provstesynet.

2. Det gælder dog her, at etablering af et egentligt område med registrerede gravminder, et lapidarium, må ske under hensyntagen til kirkegårdens helhed. Det er således ikke ligegyldigt, hvilket sted på kirkegården, der vælges. I de fleste tilfælde er gravsten faktisk oprindeligt anbragt på et gravsted, hvor beplantning, hegn, mure el. lign. understøtter gravstenen.

Den samme respekt for den oprindelige ramme gælder også den enkelte gravsten. Den opretstående sten bør forblive opretstående, liggestenen bør forblive liggende o.s.v. Det er derfor uheldigt at finde gravsten - uanset arten - anbragt liggende på en skråning eller lignende.

Når gravstenene er blevet anbragt, skal de imidlertid også holdes vedlige. Det koster.

Med enkle midler kan kirkegårdsbestyrelsen dog mindske udgifterne. For et veldrænet underlag og et velvedli-

Beplantningen på kirkegården kan være en naturlig ramme for et område, udlagt til ældre gravminder. Foto: Jens Thorsen.

geholdt jordstykke uden ukrudt og græs gør risikoen for fugtindtrængen i de anbragte gravsten meget mindre. Der kan henvises til artiklen andetsteds i årsskriftet om monumenter på Assistens kirkegård.

3. Finder kirkegårdsbestyrelsen, at der bør bevares flere gravminder, end de ved provstesynet registrerede, da bør der foreligge en klar beslutning om, hvilke kriterier der ligger til grund, hvilke gravminder, der er tale om, og hvor på kirkegården de herefter har hjemme.

4. Finder kirkegårdsbestyrelsen, at mange eller måske alle gravminder skal bevares, da vil det blive nødvendigt med så meget jord, at der reelt er tale om en kirkegårdsregulering.

En regulering skal ifølge gældende lovgivning godkendes af provstiudvalget. Det er ligeledes vigtigt at placeringen ved samme lejlighed påføres kirkegårdskortet, der netop skal vise de faktiske forhold på kirkegården.

5. Det er under alle omstændigheder en fordel at drøfte disse forhold med kirkegårdskonsulenten. Her kan der hentes gode råd med hensyn til anbringelsen af gravminder.

6. En oplagt mulighed for at få overblik over, hvilke gravsten der har stået på kirkegården, er et fotografisk arkiv. D.v.s. der foretages fotografering af alle gravsten - samt om nødvendigt notering af inskriptionen - i forbindelse med udløbet af fredningstiden på det pågældende gravsted. Det kræver en udgift, men en fornuftig økonomisk planlægning over en årrække skulle gøre det muligt at budgettere med et beløb til et sådant arkiv. Her kan alle gravminder "anbringes", og der skal følgelig være offentlig adgang, f. eks. i kirkegårdskontorets/graverens træffetid.

Hvad er kirkegården?

Når det vedtages, at der på kirkegården skal bevares et meget stort antal gravminder, uanset om disse er registrerede eller ej, så rejser det spørgsmålet, hvad kirkegården egentligt er. For jo flere gravminder, der anbringes på tomme gravsteder og andre steder, desto mere får kirkegården karakter af et museum.

Det er kirkegården også i det omfang, der på kirkegården er opstillet ældre gravminder, der fortæller historie i mere eller mindre underholdende grad. Men der er gennem lovgivningen og dennes vejledning sikret mulighed for at et rimeligt antal gravminder bevares.

Det er langt bedre at betegne kirkegården som en vigtig historisk lokalitet. Her findes den del af sognet eller lokalsamfundet, der går længere tilbage i tiden end noget andet. Og mennesker færdes her hver eneste dag.

Kirkegården er derfor også en arbejdsplads. Her plantes og ryddes, her såes, beskæres og graves. Her anlægges og anbringes. Kirkegården er derfor under forandring inden for de rammer, lovgivningen har afstukket.

Endelig er kirkegården kirkens anliggende. Den er også de dødes have samt et sted for den nutidige sorg og det levende håb.

Det kan derfor være en skævvridning af kirkegården, hvis vi eensidigt fokuserer på det, vi kan kalde kirkegården som museum. De andre sider hører med, og tilsammen udgør de den mangesidede størrelse, en kirkegård er, også i morgen.

*Leif Arffmann, Vejle.
Provst for Vejle provsti.*

